

Marcin M. Przybyła (Kraków), Damian Stefański (Kraków)

MATERIAŁY KRZEMIENNE Z OSADY KULTURY ŁUŻYCKIEJ NA GÓRZE ŚW. DOROTY W BĘDZINIE-GRODŹCU

Góra Św. Doroty, o wysokość 382 m n.p.m, jest jednym z najwyższych wzniesień Garbu Tarnogórskiego. Znajduje się na terenie Grodźca, dzielnicy Będzina, powiat *loco* w województwie śląskim (ryc. 1).

Na szczycie góry ulokowana jest osada obronna kultury łużyckiej, datowana na V okres epoki brązu – okres halsztacki C. Oznaczona jest numerem 2 na obszarze 96-48 w ramach

Ryc. 1. Góra
Św. Doroty w Będzinie
Grodźcu, pow. Będzin
Fig. 1. St. Dorothy Hill
in Będzin-Grodźc

Tabela 1. Procentowe i ilościowe przedstawienie zabytków poszczególnych grup w inwentarzu
 Table 1. Structure of the flint inventory

Grupa	Podgrupa	Ilość	%	Ilość	%
Półsurowiec		20	42,55		
	Rdzenie			1	2,12
	Wióry i ich fragmenty			3	6,38
	Odlupki ich fragmenty			14	29,79
	Fragmety naturalne			2	4,26
Narzędzia		27	57,45		
	Wkładki			11	23,40
	Narzędzia tylcowe			2	4,26
	Narzędzia zębate i wnąkowe			7	14,89
	Rylce			2	4,26
	Inne formy retuszowane			3	6,38
	Narzędzia kombinowane			2	4,26
		47	100	47	100

Archeologicznego Zdjęcia Polski i numerem 16 w miejscowości. Pierwsze badania wykopaliskowe na stanowisku prowadził w latach 1957, 1958 i 1969 Włodzimierz Błaszczak z Muzeum w Częstochowie. Przekopano wówczas łącznie 287 m², co stanowi niewielki ułamek powierzchni około 100 arowego stanowiska. W trakcie wykopalisk pozyskano liczny materiał ceramiczny, zabytki kościane, rogowe, brązowe i krzemienne (Błaszczak 1982, 138–142).

1. INWENTARZ KRZEMIENNY

Na omawiany inwentarz krzemienno składa się 78 okazów. W znacznej części zawiera on amorficzne, drobne fragmenty krzemienne i niewielkie fragmenty rozbitych otoczków. Dlatego też, po wstępnej selekcji materiału, do analizy wydzielono tylko 47 artefaktów (Tab. 1).

Inwentarz został podzielony na grupę półsurowcową i grupę narzędziową. Grupa półsurowcowa obejmuje rdzenie, odlupki i ich fragmenty, wióry i ich fragmenty, oraz fragmenty naturalne. Grupa narzędziowa obejmuje wyroby, które zostały poddane dalszej obróbce i transformacji.

1.2. Surowiec

Większość artefaktów została wykonana na krzemieniu jurajskim podkrakowskim, jedynie w dwóch przypadkach rozpoznano inny materiał: śląski krzemień narzutowy i kwarcyt. W dwóch przypadkach krzemień był silnie przepalony, co uniemożliwiło określenie surowca.

1.3. Półsurowiec

1.3.1. Rdzenie

Do grupy rdzeni zaliczono tylko jeden okaz (rys. 4: 1). Reprezentuje on typ rdzenia krążkowego, dwustronnego. Stopień redukcji obu stron jest nierównomierny, odbicia na jednej ze stron służą wyłącznie uformowaniu pięty rdzenia. Ostatnią fazą redukcji było odbicie drobnych odłupków z krawędzi rdzenia.

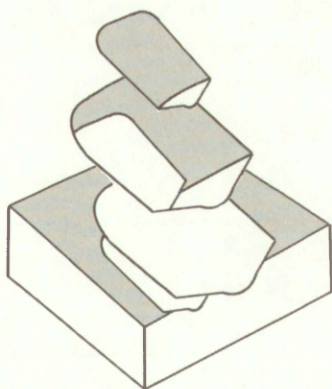
1.3.2. Wióry

Do grupy wiórów zaliczono 3 artefakty. Dwa z nich wyraźnie odbiegają technologicznie od całości inwentarza. Obydwa egzemplarze posiadają regularne krawędzie i ślady formowania pięty (ryc. 4: 3, 4). Trzeci zabytek to klasyczny okaz wióra „metrycznego”. Jest znacznie mniej regularny, nie posiada wyraźnych śladów przygotowania pięty. Reprezentuje formę wierzchnika. Przebieg negatywów na jego stronie górnej wskazuje na formowanie zatępniska (ryc. 4: 5).

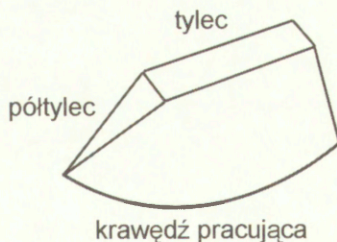
1.3.3. Odłupki

Zdecydowana większość odłupków posiada cechy technologiczne pozwalające połączyć je w jedną grupę, na potrzeby publikacji określoną jako odłupki łużyckie.

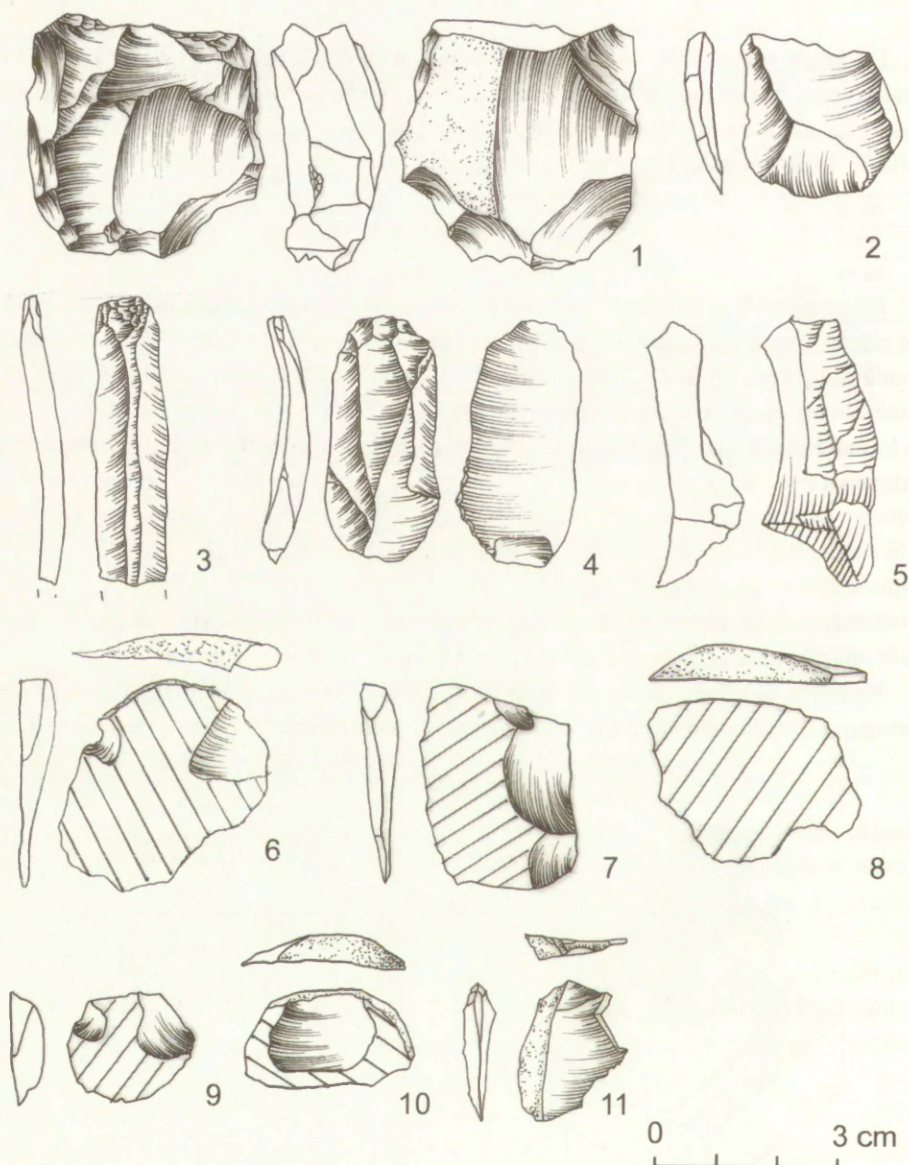
Na grupę tę składa się 13 zabytków (ryc. 4: 6–11). Wśród nich wydzielono dodatkowo kategorię małych odłupków, która zawiera okazy o długości do 2,5 cm. Wyróżniono 4 całe

Ryc. 2. Schemat uzyskiwania „odłupków łużyckich”. Rys. D. Stefański
 Fig. 2. Schematic presentation of obtaining the „Lusatian flake”. Drawn by S. Stefański

Ryc. 3. Schemat wkładki sierpowej. Rys. D. Stefański
 Fig. 3. Schematic presentation of obtaining the backed insert. Drawn by S. Stefański

Ryc. 4. Zabytki krzemienne ze stanowiska Będzin-Góra Św. Doroty. Rys. D. Stefański, J. Wilczyński
 Fig. 4. Flint artifacts from the St. Dorothy Hill. Drawn by S. Stefański, J. Wilczyński

odłupki, 1 fragment odłupka oraz 8 małych odłupków. Wspólnymi cechami tej kategorii zabytków są naturalne, w większości przypadków korowe pięty, rozległy sęczonek, oraz często nieregularne i wyłamane krawędzie. Stroną górną jest zwykle powierzchnią naturalną (termiczną, lub korową), często z fragmentami wcześniejszych negatywów o tym samym przebiegu. Brak śladów zaprawy i proste płaszczyzny strony górnej wskazują, że były one odbijane od naturalnych konkrecji, bez jakiegokolwiek zaprawy pięty i formowania odpowiedniej wypukłości odłupni. W ten sposób otrzymywano krótkie odłupki, z poszarpanymi krawędziami, z grubą częścią przypiętkową, gwałtownie ścieniające się w kierunku wierzchołka (ryc. 2).

Tylko jeden egzemplarz odbiega od zarysowanego wyżej schematu. Odłupek ten posiada uformowaną piętę, został uzyskany z rdzenia typu krążkowego (rys. 4: 2).

1.3.4. Fragmenty naturalne

W skład inwentarza włączono dwa fragmenty naturalne. W obu przypadkach są to płaskie okruchy krzemienne, intencjonalnie złamane.

1.4. Narzędzia

1.4.1. Narzędzia tylcowe

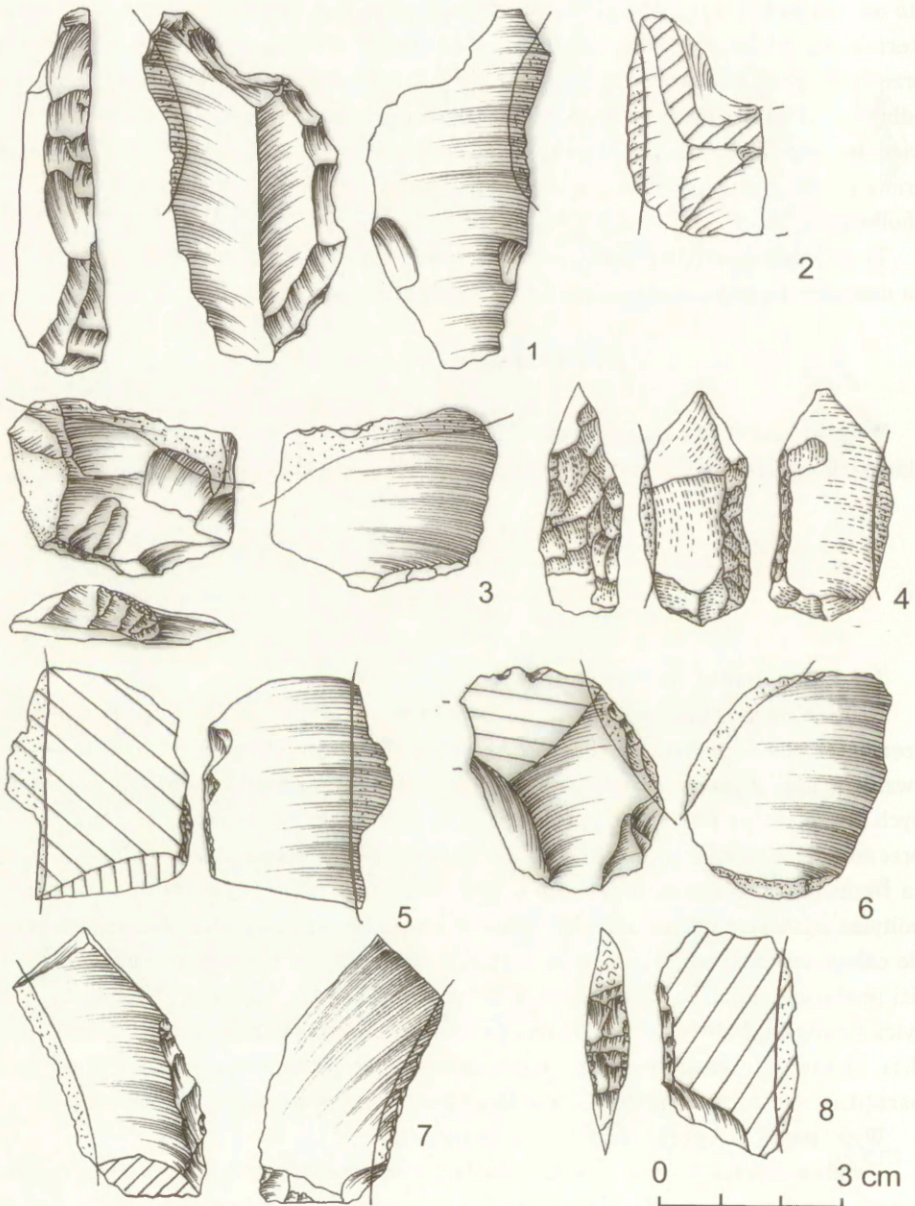
1.4.1.1. Wkładki sierpowe

Najliczniejszą grupę narzędzi są formy tylcowe określane jako wkładki sierpowe. Narzędzia te pod względem morfologicznym i funkcjonalnym stanowią w inwentarzu dość zwartą grupę. Wyraźne różnice występują jednak w technologii formowania poszczególnych egzemplarzy. Kryterium morfologicznym jest ogólna forma narzędzia, którą można przedstawić w postaci schematu (ryc. 3). W tym ujęciu narzędzie składa się z tyłca, półtyłca i krawędzi pracującej, przy czym o ile krawędź pracująca i tylec są stale obecne, to półtylec występuje opcjonalnie. Kryterium funkcjonalnym, które wyróżnia te wytwory na tle całego inwentarza, jest stosunkowo częsta obecność wyświecenia żniwnego na krawędzi pracującej. Różnice są widoczne w doborze półsurowca oraz technologii formowania tyłca i półtyłca. Należy też podkreślić, że wytwórca, formując poszczególne części narzędzia, kierował się swego rodzaju „oportunizmem” przy formowaniu poszczególnych partii narzędzia, często wykorzystując naturalne płaszczyzny występujące na półsurowcu.

Wyróżniono 11 egzemplarzy tego typu narzędzi:

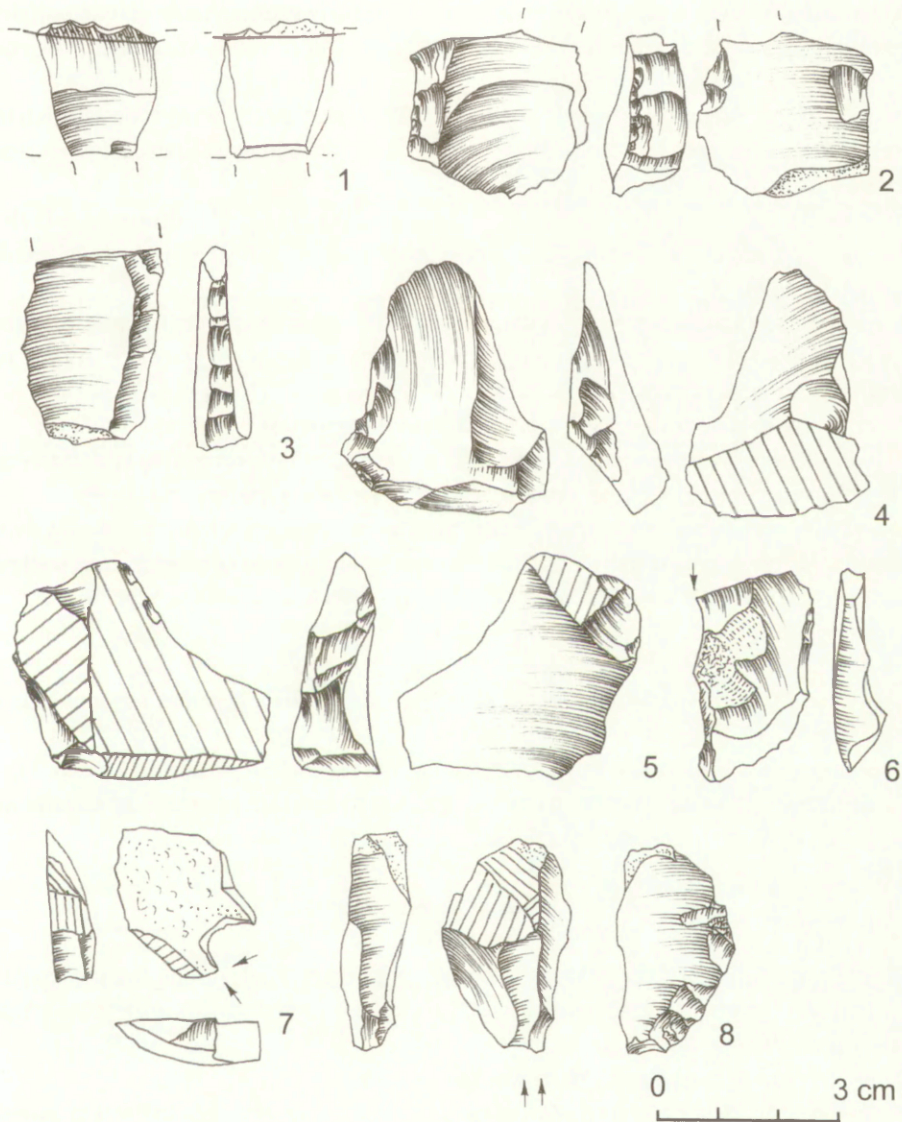
– wkładka wykonana na masywnym wiórze, tylec zaprawiony stromym retuszem, półtylec uformowany przez odbicie masywnej wnęki, krawędź pracująca nieregularna, widoczne wyświecenie żniwne (ryc. 5: 1);

– wkładka wykonana na wiórze, tylec uformowany stromym retuszem na stronę dolną, półtylec w formie naturalnego ugięcia, na krawędzi pracującej widoczne wyświecenie żniwne (ryc. 5: 7);

Ryc. 5. Zabytki krzemienne ze stanowiska Będzin–Góra Św. Doroty. Rys. D. Stefański, J. Wilczyński
 Fig. 5. Flint artifacts from the St. Dorothy Hill. Drawn by S. Stefański, J. Wilczyński

Ryc. 6. Zabytki krzemienne ze stanowiska Będzin-Góra Św. Doroty. Rys. D. Stefański, J. Wilczyński
Fig. 6. Flint artifacts from the St. Dorothy Hill. Drawn by S. Stefański, J. Wilczyński

- wkładka wykonana na proksymalnym fragmencie przetrąconego wióra, tylec zaprawiony stromym retuszem na stronę dolną (ryc. 6: 3);
- wkładka wykonana na odłupku, tylec uformowany złamaniem, półtylec w postaci odbitej wnęki, widoczne wyświecenie żniwne (ryc. 5: 2);
- wkładka wykonana na odłupku, tylec zaprawionym dwustronnym retuszem, półtylec uformowany przez odbicie niewielkiej wnęki, na krawędzi pracującej widoczne wyświecenie żniwne (ryc. 5: 3);
- wkładka wykonana na dużym odłupku łuzycskim, tylec uformowanym dwustronnym, stromym retuszem, półtylec zaznaczonym pojedynczym odbiciem, na krawędzi pracującej widoczne wyświecenie żniwne (ryc. 5: 5);
- wkładka wykonana na odłupku, na tylec zaadaptowano krawędź półsurowca, półtylec uformowano drobnym wyłamaniem, na krawędzi pracującej widoczne jest wyświecenie żniwne (ryc. 5: 6);
- wkładka wykonana na dużym odłupku łuzycskim, tylec zaprawionym dwustronnym, stromym retuszem, półtylec uformowany pojedynczym odbiciem, wyświecenie żniwne na krawędzi pracującej (ryc. 5: 8);
- wkładka wykonana na odłupku, tylec zaprawiony stromym retuszem (ryc. 6: 2);
- wkładka wykonana na nieokreślonej, łamanej formie, tylec uformowanym złamaniem, na krawędzi pracującej widoczne słabe wyświecenie i retusz użytkowy (ryc. 6: 1);
- wkładka wykonana na kongrecji kwarcytu, tylec masywny i szeroki, zaprawiony dwustronnym, stromym retuszem, na półtylec zaadaptowano naturalną płaszczyznę, podkreślając ją retuszem, na krawędzi pracującej widoczne wyświecenie żniwne (ryc. 5: 4).

1.4.1.2. Inne narzędzia tylcowe

Do tej kategorii zaliczono 2 okazy posiadające stromy retusz na jednej z krawędzi:

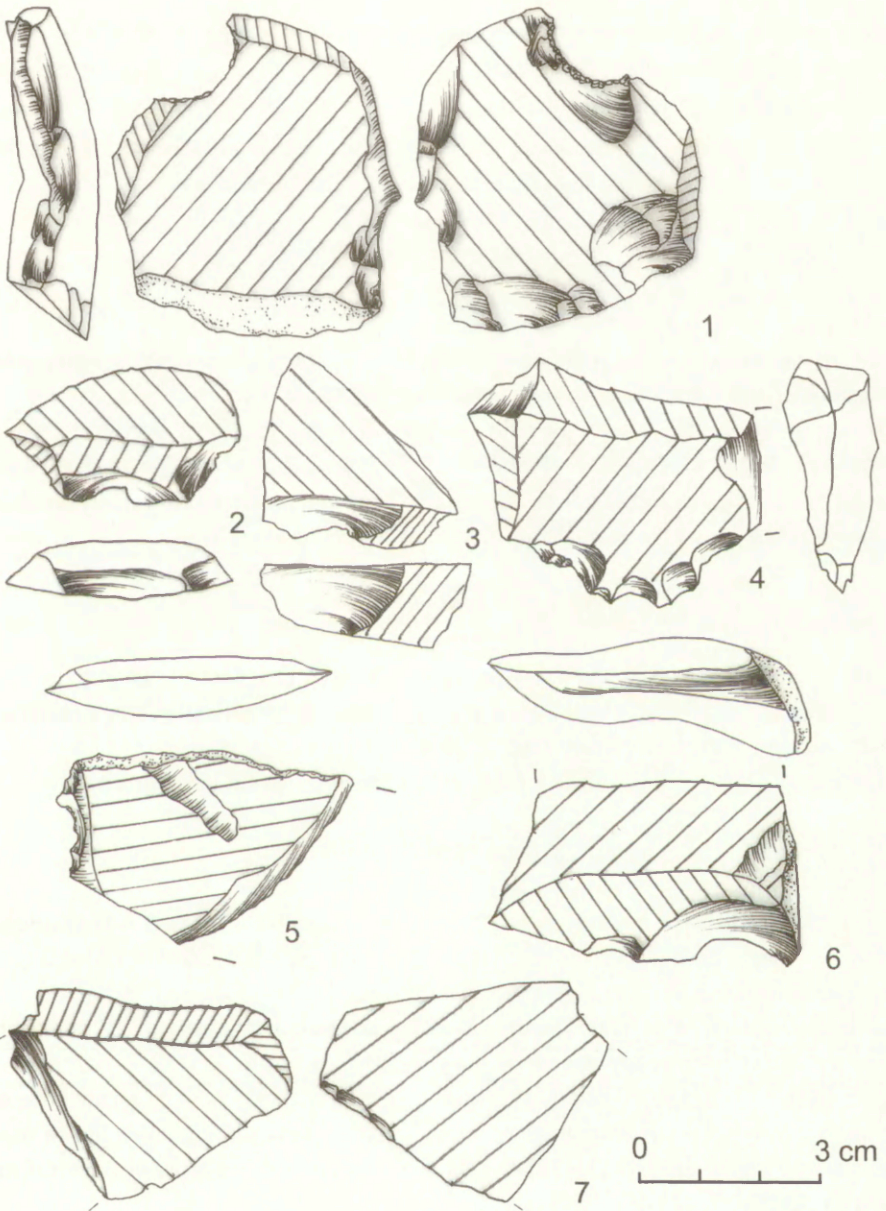
- forma wykonana na masywnym odłupku, stromy retusz lewej krawędzi (ryc. 6: 4);
- forma wykonana na masywnym odłupku z naturalnym tyłcem, zaprawiony dodatkowo masywnym, stromym retuszem (ryc. 6: 5).

1.4.2. Narzędzia wnękowe i zębate

Do tej kategorii zaliczono 7 zabytków posiadających odbite lub zaretuszowane wnęki:

- narzędzie wykonane na silnie zeolizowanym okruchu naturalnym, dwie głębokie wnęki formują retusz zębaty (ryc. 7: 2);
- płaski okruch naturalny z odbitą wnęką (ryc. 7: 3);
- płaska kongrecja naturalna, uformowana złamaniem, cztery głębokie wnęki tworzą rodzaj retuszu zębatego (ryc. 7: 4);
- kongrecja naturalna, trójkątna w przekroju poprzecznym, uformowana złamaniem, dwie głębokie wnęki formują retusz zębaty (ryc. 7: 6);
- narzędzie wykonane na płaskiej kongrecji naturalnej, formowane złamaniem, wnęka uformowana kilkoma odbiciami (ryc. 7: 5);

Ryc. 7. Zabytki krzemienne ze stanowiska Będzin-Góra Św. Doroty. Rys. D. Stefański, J. Wilczyński
Fig. 7. Flint artifacts from the St. Dorothy Hill. Drawn by S. Stefański, J. Wilczyński

- konkrekcja naturalna, okrągła, spękana termicznie, z odbitą pojedynczą wnęką;
- drobny fragment naturalny z załuskaną wnęką

1.4.3. Rylce

Kategorię tę tworzą 2 zabytki:

- fragment przepalonego odłupka ze słabo czytelnym fragmentem ściany rylca (ryc. 6: 6);
- rylce klinowy wykonany na fragmencie korowego odłupka (ryc. 6: 7).

1.4.4. Narzędzia kombinowane

Zaliczono do nich 2 zabytki:

- łuszczeń wykonany na płaskiej konkrekcji naturalnej, na części obwodu retuszowany łuszczeniowo, miejscami dwustronnie, posiadający głęboką wnękę (ryc. 7: 1);
- narzędzie kombinowane wykonane na odłupku, dwa odbicia rylcowe tworzą zagiętą krawędź rylcową, początki negatywów rylcowych zostały zdjęte w wyniku zaprawienia dzioba przy pomocy dwóch zwrotnie odbitych wnęk, dodatkowo prawa krawędź na stronie dolnej została zaretuszowana płaskim retuszem powierzchniowym (ryc. 6: 8).

1.4.5. Wióry, odłupki i okruchy retuszowane

Zakwalifikowano tu 3 artefakty retuszowane półpłasko na jednej z krawędzi.

- narzędzie wykonane na złamanej, płaskiej konkrekcji krzemiennej, fragmentarycznie retuszowane na jednej z krawędzi (ryc. 7: 7);
- składanka dwóch elementów z fragmentarycznym retuszem jednego z boków.

2. TECHNOLOGIA

Przedstawiony przegląd inwentarza pozwala wskazać jego główne cechy. W grupie półsurowca obserwujemy znaczną różnorodność sposobów jego pozyskiwania. Możemy wyróżnić kilka wyraźnie rysujących się metod.

Pierwsza z nich to technika rdzenia krążkowego, reprezentowana przez pojedynczy rdzeń (ryc. 4: 1) i przypisany mu odłupek (ryc. 4: 2).

Druga metoda to technologia pozyskiwania odłupków lużyckich. O ile formy duże mogły być odbijane od płaskich, niezaprawionych konkrekcji naturalnych, które nie są reprezentowane w materiale (ryc. 2), to małe odłupki mogły pochodzić z zaprawy narzędzi wewnętrznych i zębanych.

Trzecia metoda pozwalała uzyskiwać krępy, często nieregularny półsurowiec, w postaci wiórów i odłupków, wykorzystywanych następnie do formowania przede wszystkim wkładek i innych narzędzi tyłkowych. Zachowane cechy wyrobów krzemienianych wskazują na otrzymywanie tego typu półsurowca z rdzeni bez zaprawy, o różnokierunkowej eksploata-

cji. Półsurowiec tego typu różni się od odłupków łużyckich odmiennymi cechami morfologicznymi i charakterystyką strony górnej. Należy wspomnieć, że był on w całości przerabiany w dalszym procesie obróbki.

Ostatnią grupę stanowią fragmenty naturalne. Ich kształty sugerują, że nie były one dobierane przypadkowo. Wybierano okazy płaskie, posiadające naturalny tylec (często korowy) lub okazy trójkątne w przekroju. Formowano je najczęściej poprzez łamanie i przerabiano w dalszym procesie obróbki najczęściej na narzędzia wnątkowe i zębate.

W grupie narzędzi obserwujemy pewną standaryzację, przede wszystkim w doborze półsurowca, jak i metod formowania konkretnych grup narzędziowych. Technologia produkcji narzędzi zasadniczo opiera się na dwóch technikach. Jest to technika stromego retuszu, stosowanego do produkcji wkładek i narzędzi tylcowych, oraz technika odbijania masywnych wnątek, służąca formowaniu narzędzi wnątkowych i zębatych oraz wkładek. Pomniejsze znaczenie mają: technika rylcowa, technika łuszczeniowa, technika retuszu płaskiego powierzchniowego, czy zwykle załuskiwanie krawędzi półsurowca. Należy podkreślić też oportunistyczny wytwórcy, przejawiający się w wykorzystywaniu naturalnego ukształtowania półsurowca.

Na tle wyżej scharakteryzowanego wytwórstwa wyróżniają się dwa wióry wykonane przy pomocy znacznie bardziej zaawansowanej technologii. W inwentarzu występuje ona w postaci gotowego już produktu, brak jest natomiast rdzeni i charakterystycznych odpadków z ich eksploatacji. Dlatego też, traktując wióry jako integralny element przedstawionego inwentarza, należy uznać je za wyroby neolityczne, wykonane poza terenem stanowiska, dostarczone i wykorzystane wtórnie w epoce brązu.

3. PODSUMOWANIE

Krytyczne podejście, jakie obserwuje się w stosunku do inwentarzy krzemienianych związanych z kulturą łużycką, spowodowane wciąż słabym ich rozpoznaniem oraz brakiem wyróżnionych cech umożliwiających ich kulturową identyfikację, zmusza również i w tym przypadku do oceny czy, i w jakim stopniu jest on wytworem ludzi zamieszkujących badaną osadę w późnym okresie brązu i wczesnej epoce żelaza. Niewątpliwie pierwszą przesłanką jest kontekst archeologiczny, w którym przedmioty te zostały znalezione, drugą – obecność analogii z seriami dobrze rozpoznanych i przypisanych już kulturze łużyckiej inwentarzy.

Dla datowania wyrobów krzemianych, pochodzących z Góry Św. Doroty, istotny jest brak na stanowisku innych, poza łużyckimi, materiałów pradziejowych. Jedynie w warstwie humusu natrafiono na zabytki nowożytnie i pojedynczy żelazny grot strzały o nieustalonej chronologii. Umacnia to twierdzenie o związku zabytków krzemianych z kulturą łużycką.

Ogromna większość z nich skoncentrowana była w obrębie wykopu nr III o wymiarach 10 × 5 m. Całość wykopu zajmowała warstwa o miąższości ok. 70 cm, mocno nasycona zabytkami ceramicznymi oraz kościanymi i brązowymi (niemal wszystkie znane z całości stanowiska). Na podstawie zachowanej dokumentacji polowej trudno określić charakter tej warstwy, nie wykluczone jednak, że zgodnie z sugestiami autora badań stanowiła ona

wypełnisko obiektu mieszkalnego (Błaszczyk 1982, 138). Wyroby krzemienne zalegały, podobnie jak pozostałe zabytki, na wszystkich poziomach tejże warstwy. Nieliczne pozostałe artefakty krzemienne znaleziono na całym terenie stanowiska, na różnych głębokościach, zawsze w towarzystwie ceramiki kultury łużyckiej.

W świetle tych faktów łączenie przedstawionych wyrobów krzemienych z kulturą łużycką z V okresem EB i HaC wydaje się bezsporne.

Prezentowany materiał można porównać z publikowanymi już w literaturze, łużyckimi inwentarzami krzemienymi. Próba odniesienia do materiałów pochodzących z grupy górnośląsko-małopolskiej jest jednak problematyczna. Zestawienie takich stanowisk, gdzie pozyskany materiał przypisać możemy wyłącznie kulturze łużyckiej wykonała M. Kurgan-Przybylska (1995, 139-146). Wymienia ona 17 stanowisk, w tym 3 osady i 14 cmentarzysk. Niestety materiał pochodzący z osad albo nie jest opublikowany, albo jest opublikowany w stopniu uniemożliwiającym jego wykorzystanie. Natomiast materiał pochodzący z cmentarzysk nie stanowi jednorodnego zbioru, jest bardzo zróżnicowany technologicznie i chronologicznie.

Natomiast interesujących danych dostarcza stanowisko w Wysokiej pow. Zawiercie, położone stosunkowo blisko – ok. 25 km na północny wschód od Będzina (Dąbrowa *et al.* 2002, 212–215). Znaleziono tam pracownię krzemieniarską, którą autorzy badań datują wstępnie późną epokę brązu i wczesną epokę żelaza. Tamtejsze materiały wykazują ogromne podobieństwa do inwentarza z Góry Św. Doroty. Znaleziono tam rdzenie krążkowe i rdzenie odłupkowo-wiórowe bez przygotowania, doskonale nadające się do wytwarzania półsurowca wykorzystywanego w inwentarzu z Góry Św. Doroty. Duże podobieństwo wykazuje także nieliczna grupa narzędzi, zawierająca narzędzie wnątkowe i rodzaj zgrzebeł na okrucach naturalnych.

Znacznie lepiej rozpoznane jest natomiast krzemieniarstwo grupy tarnobrzeskiej. Tematykę obróbki krzemienia w tej grupie podejmował m.in. S. Kadrow (1989, 91–107), a całościowego jej opracowania podjął się K. Kruk (1994, 3–226).

W inwentarzach zaliczonych do grupy tarnobrzeskiej znajdują się analogie dla większości przedstawianych przez nas materiałów. Znane są tam rdzenie krążkowe (Kruk 1994, tab. XXa, XXVIIIg). Z różnych stanowisk pochodzą drobne odłupki, posiadające nieprzemysłowe powierzchnie górne, nawiązujące do przedstawionych przez nas odłupków łużyckich, dobrze prezentowane przez serię zabytków z cmentarzyska w Pysznicy pow. Nisko (Kruk 1994, tab. XXXVd–p). Półsurowiec wykorzystywany przez wytwórców tarnobrzeskich, opisany jest jako krepny, masywny, występujący w postaci wiórow „metrycznych” i grubych odłupków, otrzymywanych przeważnie z niezaprawionych rdzeni przy pomocy techniki twardego tłuka, również nawiązuje do półsurowca z Góry Św. Doroty (Kruk 1994, 14–20).

Szereg nawiązań odnajdujemy także w zakresie funkcjonalnego wykorzystania narzędzi i techniki ich formowania. Fakt występowania krzemienych narzędzi służących do ścinania zbóż w inwentarzach pochodzących z okresu rozpowszechnionej metalurgii jest obecnie dobrze udokumentowany (Mazurek 1997, 185–204; Libera 2001, 99). Wśród inwentarzy tarnobrzeskich uwagę zwraca zwłaszcza grupa narzędzi żniwnych znaleziona w jamie nr 2

na stanowisku w Rudnikach (Kadrow 1989, ryc. 2). Część z nich dobrze odpowiada wydzielonym w materiale z Góry Św. Doroty wkładkom żniwnym.

W materiałach grupy tarnobrzeskiej wystąpiły również liczne narzędzia tylcowe, znane min. ze stanowisk w Manasterzu pow. Jarosław i Kosinie pow. Kraśnik (Kruk 1994, 24–25). Tego typu wyroby znane są także z innych obszarów objętych kulturą łużycką. Najlepszym ich przykładem są noże tylcowe typu „Zełe”, znalezione w kopalni krzemienia na uroczysku „Zełe” w Wierzbicy woj. mazowieckiej (Lech, Lech 1997, 95–113).

Również narzędzia wnekowe i zębate, obecne w prezentowanym inwentarzu z Góry Św. Doroty stanowią licznie występującą grupę w materiałach tarnobrzeskich (Kruk 1994, 21–24). Materiały te zawierają również narzędzia wykonane przy pomocy techniki rylcowej i trudne do zdefiniowania formy retuszowane (Kruk, 12–14).

Wśród materiałów z Góry Św. Doroty wystąpiły dwa doborowe wióry, będące zapewne wytworem neolitycznym. Wióry te stanowią integralną część inwentarza związanego z kulturą łużycką i zostały wtórnie wykorzystane przez jej przedstawicieli. Wydaje się, że wobec faktu wytwarzania narzędzi nawet na naturalnych konkrecjach podjęcie i reutilizacja znalezionej wyrobu krzemiennego wydaje się całkowicie prawdopodobne. Wtórne wykorzystanie starszych wyrobów jest praktyką znaną również na innych stanowiskach kultury łużyckiej (Kadrow 1989, 105).

Wobec przedstawionych faktów wydaje nam się, że prezentowane opracowanie, chociaż oparte na szczupłej bazie źródłowej, zebranej na dość fragmentarycznie przebadanym stanowisku, może stanowić przyczynek do poznania wytwórczości krzemiennej grupie górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej.

Bibliografia

Błaszczak W.

1982 *Będzin przez wieki*, Poznań.

Dąbrowa T., Kubista P., Kulesza M., Pytka J.

2002 Sprawozdanie z badań wykopaliskowych pracowni krzemieniarskiej w Wysokiej woj. śląskiej, *Badania Archeologiczne na Górnym Śląsku i Ziemiach Pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice, 212–215.

Kadrow S.

1989 Kilka uwag na temat krzemieniarstwa grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, [w:] A. Barłowska, E. Szalapatą (red.), *Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej. Materiały z konferencji 12–14 listopada 1986 r. w Rzeszowie*, Rzeszów, 91–109.

Kruk K.

1994 Przemysł krzemienno ludności grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, *Woliński Informator Muzealny* 1, 3–226.

Kurhan-Przybylska M.

1995 Problem występowania wyrobów krzemiennoych na stanowiskach grupy górnośląsko-małopolskiej, *Śląskie Prace Prahistoryczne* 4, 139–146.

Lech H., Lech J.

- 1997 *Górnictwo krzemienia w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Badania uroczyska „Zełe” w Wierzbicy woj. radomskie*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, 81–94.

Libera J.

- 2001 *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i Zachodniej Ukrainy*, Lublin.

Mazurek W.

- 1997 *Krzemienne wkładki sierpowe typu Szuminka*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, 185–204.

Marcin M. Przybyła, Damian Stefański

FLINT MATERIAL FROM THE SETTLEMENT OF THE LUSATIAN CULTURE ON ST. DOROTHY HILL (GÓRA ŚW. DOROTY) IN BĘDZIN-GRODZIEC

(Summary)

St. Dorothy Hill (382 m above seal level) locates in Grodziec – the suburb of city of Będzin, *loco* district śląski (Silesian) voivodship (Fig. 1).

On the top of the hill there have is a settlement of the Lusatian culture, dated from Bronze Age V-Hallstatt C. It was excavated on a small scale in 1957, 1858, and 1968. The excavations resulted in obtaining a great amount of pottery, and also artifacts of bone, antler, bronze, and flint (Błaszczuk 1982, 138–142).

The flint assemblage count to 78 objects, 47 of them being recognizes as artifacts. They has been classified into two groups, namely half products and tools. The first one includes cores, flakes and flakes fragments, blade and blade fragments, and natural flint chunks. The tool group includes artifacts subjected to further shaping and transformation.

Prevailing majority of the artifacts is made of the Cracow Jurassic flint. Other rocks have been recognized only in two cases; it was the Silesian erratic flint an quartzite. Two other artifacts were burnt to such degrees that raw material identification was impossible.

There is one discoid bifacial core (Fig. 4: 1) in the inventory. The half-product group counts to 3 blades only. Two of them have regular edges and reveal traces of striking platform preparation (Fig. 4: 3, 4). The third on can be classified as irregular blade removing the upper part of the core (Fig. 4: 5).

The flakes have been divided into two categories – the regular (ordinary) flakes and those described in this paper as the “Lusatian flakes”.

There regular flake group includes only one artifact detached from the discoid core (Fig. 4: 2).

There are 13 artifacts in the second group (Fig. 4: 6–11). Their common features are natural (often cortex) striking platform, wide percussion bulb, and irregular, notched edges. Dorsal sides of the artifacts are thermally split or cortex surfaces, usually with negatives of previously detached flakes. Artifacts of this kind come from natural rock chunks without any preliminary preparation of the striking platform or striking surface (Fig. 2).

Two natural flint fragments showing traces of intentional breaking have been also included into the inventory.

The most frequent tools (12 artifacts are “sickle” inserts (Fig. 5: 1–8, 6: 1–3). They form rather a homogenous group (Fig. 3), yet differ in the scope of technology utilized during their shaping. The inserts have the so-called back, the truncation (not always), and the working edge., with the “sickle gloss” . It is obvious that in shaping this tools was the makes followed the rule of “the least resistance”, utilizing as much as possible natural surfaces of half products.

In addition, the inventory includes 2 backed tools with steep retouch of one edge (Fig. 6: 4–5), 8 notched and denticulated tools (Fig. 7: 1–6), tools shaped with the burin technique (Fig. 6: 6–8), 3 blades, flakes, and retouched rock chunks. (Fig. 7: 7).

Variety of means to obtain half products is among the most characteristic features of the inventory. There was utilized the discoid core technique and the „Lusatian flake” technique, i.e. flaked detached from “raw” chunks (Fig. 2). In use were flakes remaining from chipping notched and denticulated tools, and flakes detached multi-directionally from unprepared cores. Also natural chunks were subjected to chipping.

Tool shaping was based on the back-retouch technique (utilized for making inserts and backed tools) and the massif-notch technique (for shaping notched and denticulated tools, and inserts). Less important are: the burin technique, the splintering technique, the flat-retouch technique, and simple chipping of the half-product edge.

Two blade have been recognized as Neolithic artifacts re-utilize in the Bronze Age (Fig. 4: 3, 4). Similar cases have been noticed in materials from the Late Bronze Age and the Early Iron Age (Kadrow 1989, 105).

The described inventory is linked by us with the Bronze Age V and Hallstatt C and the ground of on indisputable archaeological context, buck up by analogies in other assemblages.

Chipping industry of the Upper Silesian-Lesser Polish group of the culture in question is little known. The best analogies it is the material from the flint processing site in Wysoka, Zawiercie district (Dąbrowa, Kubista, Kulesza, Pytka 2002, 212–215). Also sites of the Tarnobrzeg group (Kadrow 1989, 91–107; Kruk 1994, 3–226) give series of artifacts well comparable with the material from the St. Dorothy Hill.

Translated by Jerzy Kopacz

